

TAKÁCS RÓBERT

A futball mindig politika*

DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2024.2.6>

A futballt huszonketten játsszák, de az 1990-es évek óta Gary Lineker bon mot-ja nem érvényes: nem mindig a németek győznek. Váratlan eredmények pedig mindig is születtek s születnek. Mint például az 1950-es brazíliai világbajnokságon (vb) az amerikaiak angolok felett aratott 1:0-s győzelme. A városi legenda szerint ez annyira elképzelhetetlen volt a „futball hazájában”, hogy a távirón megküldött eredményt kijavították 10:1-re, mondván az csak elírás lehetett.

Efféle váratlan eredmények közül jó néhány szerepel Lorenzo Venuti, a Bolognai Egyetem történészének (és semmiképpen nem a Sampdoria hátvédjének) a magyar labdarúgás bő három és fél évtizedét, pontosabban ezen arany- (ezüst)kor politikatörténetét bemutató munkájában. Például a hazai profizmus bevezetése, illetve megszüntetése körül is találkozunk egy-egy váratlan vereséggel. Előbbiről még szólunk, utóbbi amúgy is eltervezett véghez vitelét pedig a Bulgáriától 1948 novemberében elszenvedett szófiai 0:1 után hirdették meg.

A könyv a De Gruyter kiadó RERIS Tanulmányok a Nemzetközi Sportkapcsolatok Történetéből sorozatában jelent meg, amely egyúttal kijelöli és megköveteli azt a kutatói szemléletet, amely a külpolitikai törekvések és nemzetközi folyamatok kere-

* Lorenzo VENUTI: *Hungary as a Sport Superpower. Football from Horthy to Kádár (1924–1960)*. (RERIS Studies in International Sport Relations). De Gruyter Oldenbourg, Berlin–Boston, 2024. 316 p. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783111137414>

tében értelmezi a sportélet, kiemelten a labdarúgás történéseit. A sporttörténetnek itthon is számos elhivatott művelője van, jelen kötet olyan tekintetben is tükröt tart számunkra, hogy egy magyar gyökerekkel nem rendelkező külföldi kutató mennyiben látja másképp a magyar labdarúgás, sport és politika nemzetközi kapcsolatait.

A Venuti által választott időkeret egyrészt nem megszokott, hiszen a 20. századot kutató történészek többsége számára 1945 még ma is gyakran olyan határvonal, amely mentén magától értetődően és előszeretettel választódik ketté az „idő”. Miközben ennek átlépése igen termékeny lehet hosszabb távú folyamatok felismeréséhez, kontinuitások vizsgálatához.

Ha már meglepetésekkel kezdünk: az 1924-es indítóév szintén váratlan futballkudarcot jelöl, miközben egyúttal a magyar sport nemzetközi visszatérésének a dátuma is, hiszen az 1924-es párizsi olimpián vehetett újra részt nemzetközi tornán a magyar csapat az első világháborús vereséget követően. (Németország csak 1928-ban.) A magyar sport korábbi „integráltságához” tartozik, hogy Budapest – még a Monarchia részeként – a világháború előestéjén elnyerte az 1920-as olimpia rendezési jogát.

Ugyanakkor, ha kifejezetten a futballtörténelemre koncentrálnunk, 1924 az „egyiptomi csapás” éve, hiszen Párizsban a magyar válogatott 3:0 arányú vereséget szenvedett Egyiptomtól, ezzel felrajzolva a magyar futball Mohács-tengelyének (Párizs–Bern–Marseille–Irapuato) kiindulópontját. Ahogy Venuti is tárgyalja, a sokk akkora volt, hogy a sport- és futballrajongó Gömbös Gyula – akkor fajvédő ellenzéki képviselőként – a parlamentben interpellálta a kultuszminisztert és ostorozta a sportvezetést: „a Párizsban szereplő magyar futballisták nem reprezentálhatják Magyarországot. Párizsban a puszták fiait várták, de ott nem a magyar faj és nem a magyar sport volt képviselve.”¹ Gömbös persze itt saját ideológiai üzenetéhez hajlította a valóságot, s az afrikai válogatott győzelmét úgy értelmezte, hogy míg a magyar csapat „Budapest internacionális részét” képviselte – nem volt nehéz ezt a zsidóellenes kiszólást érteni az ellenforradalmi idő-

¹ Az olimpiai játékok. *Pesti Hírlap*, 1924. június 7.

szakban –, Egyiptom győzelme a fajilag homogén tizenegyek felsőbbrendűségéről tett tanúbizonyságot. A Keletet valamivel jobban ismerő képviselőtársa, Fábián Béla figyelmeztette is, hogy Egyiptom csapata csak Gömbös fejében volt „fajilag homogén”. Tegyük hozzá, ugyanebben a felszólalásában Gömbös kifogásolta a „tisztá” amatőr sportmozgalom háttérbe szorítását, a sportvezetők ingyenes „kéjutazásait” és azt, hogy a kétszeres egyéni és kétszeres csapat olimpiai bajnok vívó Fuchs Jenő nem utazhatott ki a magyar küldöttséggel. Utóbbi mellett akkor is kitartott, amikor Györki Imre szociáldemokrata képviselőtársa felhívta a figyelmét arra, hogy a fajvédő Gömbös egy zsidó származású sportoló részvételét követeli.

Venuti kiváló érzékkel tapintott rá e lehetséges kiindulópont-ra, amelyből a sport és a politika kapcsolatának több narratívája is levezethető, s bár ezek közül nem egy felvillan a könyvben is – így az olimpiai vereség után a „gömbösi úttal” szemben a professzionalizálódás felé elinduló magyar bajnokságot tárgyalja –, a fő kérdése alapvetően mégis az, mit kezdett a politika a futball népszerűségével és a sportsikerekkel nemcsak – és nem elsősorban – otthon, hanem a külpolitikában. Így a könyv bőségesen illusztrálja azt a jelenséget, amely „pingpongdiplomáciaként” került be a szótárba az amerikai asztalitenisz-delegáció 1971. áprilisi útja nyomán. Ám amint a kötet is mutatja, maga a jelenség – a sport- és kulturális találkozók felhasználása a fagyos diplomáciai viszony oldására, a közeledési szándékok megvalósítására – inkább a sport nemzetközivé válásával egyidős. Szerepet kapott például a Trianon utáni nemzetközi elszigeteltség oldására tett kísérletekben mind az ellenséges új szomszédok irányában, mind az ellenük fordítható lehetséges szövetségesek keresésében. Miközben a sport – különösen a már akkor több tízezer nézőt megmozgató labdarúgás – a határon túlra került magyarokkal való kapcsolattartást és -építést is szolgálta.

Vitathatóbb, hogy a végpontként választott 1960 mennyiben zár le egy szakaszt. 1960 – akárcsak 1924 – olimpiai év volt, egy olyan olimpiáé, amelyet korábban Budapest a frissen átadott Népstadionnal megpályázott, de – 1955-ben – nem nyert el. Ezzel a magyar olimpiarendezési törekvések, mint a

„sportnagyhatalmiságból” származtatható soft power csúcsra járatása, több mint fél évszázadra lekerültek a napirendről. A szerző itt is olyan megoldást választott, amely elősegíti azt, hogy gondolkodásunk, látásmódunk megszabaduljon a politikai periodizációból eredő vakfoltoktól. 1960 azonban a futball logikájából adódóan sem olyan kategorikus választóvonal, még ha valamilyest alkalmas is annak jelzésére, hogy a labdarúgás kitüntetett szerepe (a rendszer főleg nemzetközi legitimációjában) alábbhagyott, már csak azért is, mert már nem volt az Aranycsapat sem – hiába játszott az 1958-as vb-n a csoportkörben búcsúzó csapatban még Grosics, Hidegkúti, Bozsik és Budai. De jelezhetette volna azt is, hogy a korábban tárgyalt *Munkára Harcra Kész* mozgalom is a szervezők és résztvevők érdektelenségébe fűlt, bár egyértelmű záró dátum nélkül. Így ami – vagyis a tömegsport ideológiai és katonai megfontolásokból történő felfuttatása – kontinuitást mutatott az 1930-as (leventemozgalom) és az 1950-es évek között, az nem folytatódott a Kádár-érában. Leginkább propagandaszempontból lehet találó az 1960-as év, amennyiben – ám ezt a vonalat a szerző nem viszi végig – az egész országot bejáró *Magyar sport tizenöt éve* kiállítás tekinthető az utolsó nagy propaganda-erőfeszítésnek, hogy a párt- és sportvezetés a sportot a legitimáció középpontjába állítsa.

Ráadásul a lezárással a szerző is bizonytalan, hiszen az utolsó oldalakon rendre túlnyúlik 1960-on. Tárgyalja a szovjet–kínai szakítás egy sajátos helyi epizódját, a másodosztályba kiesett Diósgyőr albániai útjának konfliktusait, rámutat a magyar futballvilág Budapest-központúságának oldására a Győri Vasas ETO 1963-as bajnoki címe révén (igaz, az 1960-as évek közepéig Csehszlovákiában is csak egyszer vitték el az aranyérmet a prágai és pozsonyi csapatok elől: 1960-ban a Spartak Hradec Králové), illetve a konszolidáció egyik sajátos szimbolikus pillanatára, a Ferencvárosi TC 1964-es bajnoki címére. E ponton kell megjegyezni, hogy az egyes magyar források fordításánál mindig fennáll a veszélye, hogy jellegzetes jelentéstartalmak vesznek el: így nagyon szegényesnek hat, hogy a – mindig is fenntartással

kezelt és állambiztonsági kockázatnak tekintett² – szurkolók azt skandálták: „Ferencváros are the champions, Kádár János is great!” A jegyzőkönyv kedvéért a magyar eredeti: „Bajnok lett a Ferencváros, fasza gyerek Kádár János.”

Venuti fontos felvetése a futballhoz kötődő sportpolitika kapcsán, hogy kimutathatók eltérések, alvariációk már 1953 előtt, az erőltetett szovjetizálás időszakában is. Az egyik legfontosabb ilyen a szovjet modellhez képest mutatkozó különbséget abban látja, hogy a magyar labdarúgás nem szakította meg teljesen nyugati kapcsolatait a késő sztálini években sem. Ez annak is köszönhető volt, hogy a magyar sportirányítók, így az 1897-es születésű Hegyi Gyula, illetve az 1906-os születésű Sebes Gusztáv (az 1920-as években mindketten éltek Franciaországban) részei maradtak a sportvezetők nemzetközi hálózatának, ahogy a sportújságíróból lett MTI-vezérigazgató és MLSZ-elnök Barcs Sándor is.

A szerző előszeretettel elidőzik egy-egy mérkőzés alakulásánál, visszhangjánál, olvashatunk is mindegyikről, de érdemes lett volna mindezt a szovjet blokk más országaival összevetni, és táblázatba foglalva is bizonyítani a magyar labdarúgás „nyitottságát”. Álljon itt most a magyar és a csehszlovák válogatott 1950 és 1953 közötti találkozóinak példája. A magyar csapat 1950 és 1953 között – beleszámítva a két Moszkva-válogatott elleni hivatalos találkozót – összesen 29 nemzetközi mérkőzést játszott, míg a csehszlovák csapat 20-at. A különbség nagyrészt az 1950-es olimpiának köszönhető, ahol az azt megnyerő Magyarország 5 mérkőzést vívott meg, s előtte barátságos mérkőzést vállalt a házigazdával is. Ugyanakkor míg az Aranycsapat a meccsek felében – azaz 14-szer! – a szovjet blokkon kívüli ellenféllel csapott össze (Ausztriával négyszer is), addig Csehszlovákia mindössze kettővel, s mindkettővel az Európa Kupa keretei között (1953-ban), amelynek küzdelmei 1948-ban, még a bezárkózás, de nem teljes elzárkózás idejében kezdődtek. E sorozat 1927 és 1940 között már négy kiírást megért, vagyis a két világháború közötti ha-

² Lásd erről: TAKÁCS Tibor: *Szoros emberfogás. Futball és állambiztonság a Kádár-korszakban*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2014.

gyományaival a kontinuitás remek példája. Érdekes azt is hangsúlyozni, hogy a hidegháborús szembenállás az Európa-kupára (Ek) is erősen rányomta a bélyegét, hiszen 1949 szeptembere és 1952 szeptembere között a szovjet blokk országai nem játszottak Ek-mérkőzést. 1951 minden tekintetben mélypontnak számít: ebben az évben a magyar csapat mindössze három, a csehszlovák két mérkőzést játszott, igaz, a magyarok a semleges Finnországot is vendégül látták.³ Persze a magyarok „különütasságát” a labdarúgásban az Aranycsapat sikerei is indokolhatták, hiszen a propaganda magától értetődően a szocialista rendszer és sportpolitika főlényeként értelmezett minden győzelmet a kapitalista üzletiességgel szemben. Márpedig e tétel illusztrálására – azaz a nyugati csapatokkal való megmérkőzésre – a szovjet blokkon belül az Aranycsapat volt alkalmas. Talán érdemes volna annak is utánajárni, hogy más sportágakban is hasonló volt-e a helyzet. A Csehszlovákiában kiemelkedő népszerűségnek örvendő, „nemzeti sportnak” tekinthető – de a labdarúgásnál lényegesen kisebb kört elérő – jégkorong példája azt mutatja, hogy nem feltétlenül, hiszen a „burzsoának” kikiáltott, 1947-ben és 1949-ben is világbajnok csehszlovák csapat elvesztése-megrostálása utáni két, Nyugaton rendezett vb-n 1950-ben és 1951-ben nem vettek részt, ahogy a szovjet blokk egyik országa sem.⁴ Ugyanakkor az az értelmezés, hogy a vasfüggöny nem hermetikusan zárt, hanem inkább félig áteresztő hártya volt, avagy nejlonfüggöny, mára már bevettnek számít.⁵ Talán az a kötetben is szereplő megállapítás nem ment még át a köztudatba, hogy – a helsinki olimpia kivételével – 1949 és 1953 között sem szűnt meg minden érintkezés, csak ezen alkalmak radikálisan megritkultak, kivételessé vál-

³ Az adatok forrása: https://www.magyarfutball.hu/hu/magyar_valogatott/merkozések; <https://www.rsssf.org/tablet/tsjstl-intres.html> (Letöltve: 2024. 07. 12.)

⁴ Lásd erről bővebben e lapszámunkban: KRAJCSÍR Lukács: „A jégen álltunk bosszút augusztusért!” Az 1969-es csehszlovák–szovjet jégkorongmérkőzés és annak politikai-társadalmi következményei Csehszlovákiában. *Múltunk*, 2024/2. 96–125. DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2024.2.4>

⁵ György PETERI: Nylon Curtain – Transnational and Trans Systemic Tendencies in The Cultural Life of State-Socialist Russia and East-Central Europe. *Slavonica*, 2004/2. 113–123. DOI: <https://doi.org/10.1179/sla.2004.10.2.113>

tak. Ám Budapesten 1950 januárjában asztalitenisz-vb-t, 1950 április-májusában pedig a sakkvilágbajnok-jelöltek versenyét rendezték meg.⁶ De találunk hasonlóra példát a kultúra területén is, hiszen ebben az időszakban a Szovjetunió és szövetségesei rendre távol maradtak a cannes-i filmfesztiváltól, kivéve 1951-et, amikor filmeket küldtek, s vállalták a nyilvános vitát.

Venuti másik kapcsolódó megfigyelése, hogy a magyar csapatok – a klubrendszer 1949-es átalakítása során – nem a blokkban bevett elnevezéseket követték, nem Szpartakokat és Dinamókat hoztak létre, hanem Dózsákat és Honvédokat (meg például Bástyákat, Petőfiket). A rákosista szabadságharcos-forradalmi történelemszemlélettel teljes összhangban álló névadás kapcsán persze felvethető, hogy ez a kihívás részben a magyar nyelv sajátos helyzetéből is adódott. Ha például rápillantunk az 1950-es évek első felének csehszlovák élvonalbeli egyesületeire, ott a Spartak és Dinamo csapatok mellett találunk Slovanokat, a 19. század második felében alapított nemzeti sportmozgalom nevét hordozó Sokolokat, illetve mozgalom nevét is „felidéző”, de egy 1943-as csatára utaló Sokolovókat,⁷ illetve a Vörös Hadsereg Kárpátokon való betörésére emlékeztető Duklákat,⁸ ami pedig csehszlovák sajátosságnak volna tekinthető. Ahogy több klub ekkor frissen államosított iparvállalatok nevét hirdette (például Svit Gottwaldov, Skoda Plzen, Technomat Teplic),⁹ ami Magyarországon csak később, a gazdasági reform idején jelent meg (Rába Vasas ETO, Videoton – 1968).

A kötet a futballon keresztül végigkíséri Magyarországot és a szomszédos államok diplomáciatörténetét is, amelyben a labdarúgás egyaránt lehetett a konfliktusok mérséklésének, a bizalom-

⁶ Igaz, utóbbira hét szovjet sakkozón és a magyar Szabó Lajoson kívül csak egy svéd, illetve egy argentin versenyző jött el, az amerikai és holland nagymeserek lemondták a részvételt.

⁷ Az 1943. március 8–9-én vívott szokolovói csatában a Wehrmacht ellen a Vörös Hadsereg mellett harcoló csehszlovák alakulatok, az ún. Svoboda-hadsereg is részt vett.

⁸ Kiss László–MITROVITS Miklós: A sport és a szakszervezetek a sportegyesületi struktúra átalakítása Kelet-Közép-Európában. *Századok*, 2023/4. 687–688.

⁹ A csehszlovák bajnokság csapatait és eredményeit lásd: <https://www.rsssf.org/tablest/tsjslhist.html> (Letöltve: 2024. 07. 12.)

építésnek és az ellentétek gerjesztésének is az eszköze. Például az országot körülvevő ellenséges gyűrű, a kisantant elleni potenciális szövetségesek „megközelítésének” egy csatornája. A magyar idegenlégiosok körüli „futballháborút” például az olasz–magyar barátsági szerződés aláírásával egy időben sikerült lezárni, míg a Blackburn 1928. májusi budapesti vendégjátékát a magyar revízió gondolatát felkaroló brit sajtómágnás, Lord Rothermere fia is a lelátóról figyelte. A magyar csapatok vendégszereplése pedig elválaszthatatlan volt a magyar–magyar kapcsolatok ápolásától, de a távoli észak-, illetve dél-amerikai tûrák is az anyaország és az emigráns magyarok közti kötelékek megerősítését szolgálták 1945 előtt és után is. Leginkább e téren mutatható fel Lorenzo Venuti újdonságot jelentő kutatómunkája, hiszen a bőséges sajtóanyag (itt a magyar sajtóhoz rendre társítja a másik, nyugati oldalról érkező visszhangot), valamint a nemzetközi irodalom felhasználása mellett tüzetesen átvizsgálta a külügyi iratokat, a követségek labdarúgó-mérkőzésekhez kapcsolódó diplomáciai és propagandatevékenységét. Ami 1945 előtt is intenzív volt, hiszen a harmincas évek sportsikereit az akkori kormányok éppúgy igyekeztek politikailag kiaknázni, mint az 1950-es években, ha nem is rendszerpropagandára, hanem a klebelsbergi koncepció jegyében a magyar kultúr- (és sport)nemzet előbbre valóságának igazolására.

A szomszédos államokkal szembeni konfliktusok alapja 1945 után is megmaradt, s az ebből adódó feszültségek a sportpályán és a lelátón is megjelentek, ahogy a szovjetekkel-oroszokkal, illetve a Szovjetunióval szembeni ellenérzések is. Venuti ezekre is számos példát hoz, így a magyar–szovjet mérkőzéseken a sportolók egymás elleni durvaságaira, a szovjeteknek elfogult bírászkodásra, a szovjet sportvezetők fenntartásaira. Bemutatja az 1956-os olimpia jól ismert „nagy sztoriját”, a melbourne-i „vérfürdőt” is, viszont nem említi az 1955-ös budapesti kosárlabda-Eb-t, amelyen a magyar válogatott a Népstadionban legyőzte a szovjetet, és aranyat nyert, ezzel megmutatta, a szovjeteknek nem kell mindenképpen „lefeleküdni”.

Tanulságosabb azonban az a felvetése, hogy nem volt – legalábbis az 1950-es években nem – egységes vagy egyeztetett szo-

cialista sportdiplomácia, így például az 1966-os labdarúgó-vb pályázatai közül a szovjetek Angliát, a magyarok az NSZK-t támogatták. Ezt a vonalat érdekesebb lenne mélyebben is megvizsgálni: voltak-e ilyen jellegű törekvések? Milyen mélységű együttműködés alakult ki az 1950-es években (és később)? Voltak-e olyan sportdiplomáciai találkozók ekkor a Szovjetunió és szövetségesei között, amelyek például a kiadói főhivatalok vagy a filmforgalmazásért felelős szervek között léteztek a hrucsovi időszakban? Ha nem, miért nem? Jelentett-e bizonyos szempontból előnyt a szovjet blokkhoz tartozás a sportdiplomáciában is, ahogy a kultúra és tudomány világában, ahol a hidegháborús logika azt eredményezte, hogy az 1960-as évektől az intenzív párbeszédnek és hálózatépítésnek fórumot biztosító nemzetközi szervezetek vezetésében a kelet-közép-európai államok tényleges súlyukhoz képest felülreprezentáltak lehettek?

Összességében a kötet nagyvonalú áttekintést és elemzést ad a magyar labdarúgás – s sokszor a magyar sport – és a bel- és külpolitikai törekvések egymásra hatásáról, olykor a sport- és a politikai szempontok, érdekek ütközéséről. Kiválóan érzékelteti, hogy a politikától mentes „tisztá sport” eszménye mennyire idegen a politika realitásaitól. Mivel nemzetközi közönségnek íródott, óhatatlanul részleteznie kell a hazai olvasó számára ismert közpolitikai eseményeket, folyamatokat a területi revízió lépéseitől a zsidótörvényeken át az 1945 és 1948 közötti koalíciós küzdelem állomásaiig. Ám sportvonatkozásban itt is találkoznak olyan kevésbé ismert epizódokkal mint az 1940–1941-es Hazatérés-bajnokság (a visszacsatolt területek osztályozója), az 1945 utáni pártlogika érvényesülése a sportban (Barátság, Kinizsi vagy Kossuth egyesületek), vagy a Lánchíd avatását – a svédekkel vívott mérkőzés délelőttjén – ünneplő magyar válogatott.¹⁰ A nemzetközi kapcsolatok történetének irodalmán kívül látszik, hogy a magyarul értő szerző a sport – és különösen futball – történetében jártas hazai kutatókat (Dénes Tamás, Hadas Miklós, Kiss László, Mitrovits Miklós, Szegedi Péter, Takács

¹⁰ Lásd erről a tudósítást: Labdarúgó válogatottak menetelnek az új Lánchídon... *Népsport*, 1949. november 21.

Tibor, Zeidler Miklós) ismeri, és legalább egy-egy művüket hivatkozza is, ám itt lehet némi hiányérzetünk is. Ahogy érdemes volna elvégezni a Kádár-korszak további évtizedeinek vizsgálatát, mennyiben hoz mást e majdnem három évtized a sport és a nemzetközi kapcsolatok, a sport és a politika, a sport és a propaganda kapcsolatában. Végül nagyban kitágítaná az érvényes következtetések keretét az, ha a kérdés bemutatását a szovjet blokk egészének, vagy legalábbis több tagállamának összehasonlító elemzésévé fejlesztené tovább.

Takács Róbert

